

**INKLYUZIV TA'LIM JARAYONINI RIVOJLANTIRISHDA OILA VA
JAMOATCHILIKNING O'RNI**

QASHQADARYO VILOYATI QARSHI TUMANI
MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA'LIMI BO'LIMIGA QARASHLI
47- SONLI MAKTABNING MAXSUS PEDAGOG XODIMI
BURIYEVA SHOXIDA

Annotatsiya: Muallif ushbu maqola orqali hozirgi kunda inklyuziv ta'limni rivojlantirishda oilaning o'rnini va jamoatchilikning ahamiyati xaqida yoritib o'tgan. Bundan tashqari inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tibor, alohida ta'lim ehtiyojli bolalarga berilayotgan imkoniyatlar xaqida xam aytib o'tgan.

Kalit so'zlar: tiflopedagogika, surdopedagogika, oligofrenpedagogika, inklyuziv ta'lim.

Inklyuziv ta'lim - bu jinsi, millati, dini va rivojlanish xususiyatlaridan qat'i nazar, barcha bolalarni ta'lim jarayoni va ijtimoiy moslashuvga jalb qilish jarayoni. Hozirgi kunda ko'plab rivojlangan mamlakatlarning inklyuziv ta'lim sohasida erishgan yutuqlari, hamda amaliy ishlari haqida maqolalar yoritilmoqda. Yosh bolalar rivojida jismoniy va ruhiy nuqsonlarning turlariga va zaifliklarning qay darajadiligini inobatga olib turli ko'rilayotgan amaliy choralar ularning integratsiyalanish va jismoniy tiklanishi uchun muhim omil bo'lmoqda.

Ota-ona uchun o'z farzandidan-da qadrliroq ne'mat bo'lmasa kerak. Ota ham, ona ham o'z farzandlari uchun faqat yaxshilikni ravo ko'radi. Ularning baxtu saodati uchun yashaydilar va mehnat qiladilar. Farzandlar esa buni o'z vaqtida sezishlari va tushunishlari hamda o'zlari uchun yaratilayotgan imkoniyatlardan oqilona foydalanishga harakat qilishlari lozim. Ota-onalar, hatto bolalarining rivojlanishida biron-bir o'qish yoki tengdoshlari bilan muloqot qilishda muammolarni ko'rsalar ham, ko'pincha unga qanday yordam berishni bilmaydilar. Muammoni payqamaslik – bu imkoniyat emas, bu faqat bolaning axloqiy tushkunligini kuchaytiradi. Bolaning asosiy xislatlaridan biri ularning erkatoyligidir. Barcha bolalar erkatoylikka moyil bo'ladi va ularning qilgan har bir xatti-harakatlarida erkatoylilik alomatlari yaqqol namoyon bo'ladi.

Ma'lumki, bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga, uning ijtimoiylashuviga xizmat qiladigan asosiy oila va oiladagi shaxslararo munosabatlardir. Shu bois bola tarbiyasi va ta'limi samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri ota-onalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi darajasi bilan belgilanadi, bu ularning o'z farzandlari rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, aqliy rivojlanish sifatining asosiy xususiyatlari va ularning yosh me'yorlariga muvofiqligi va hissiy-ijobiy ijtimoiy roli hissoblanadi.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

Nogiron bola ham o'qituvchisi uchun tugallanmaydigan manba bo'lib, faqat ularning sifati birinchi holatga qaraganda butunlay boshqacha. Nogiron bola ko'proq mexanik ishni, bir xil parvarish va nazoratni talab qiladi va boladan javob, quvonchli qoniqish juda kam, bu bir tomonlama charchoqqa, hatto charchashga olib keladi. Biz oilada majburiyatlarni bo'lishishga harakat qilishimiz, natija esa bunday bolalar jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari kerak. Bu kabi bolalar noqulay sharoitlardan bezovtalanadigan atrofdagilarning, ayniqsa, qo'shnilarining salbiy munosabatini boshdan kechirmoqda (xotirjamlik, sukunatning buzilishi, ayniqsa, aqliy zaifligi bo'lgan nogiron bola yoki uning xatti-harakatlari bolaning atrof-muhitining sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatsa). Atrofdagi odamlar ko'pincha muloqotdan qochishadi va nogiron bolalar deyarli to'laqonli ijtimoiy aloqalar, ayniqsa, sog'lom tengdoshlari bilan etarlicha aloqa doirasiga ega emaslar. Jamiyat har doim ham bunday oilalarning muammolarini to'g'ri tushunmaydi va ularning ozgina qismi boshqalarning qo'llab-quvvatlashini his qiladi. Shu munosabat bilan, ota-onalar nogiron bolalarni teatr, kino, ko'ngilochar va hokazolarga olib bormaydilar, shu bilan ularni tug'ilishidan boshlab jamiyatdan butunlay ajralib qolishlariga yo'l qo'yadilar. Shunga o'xshash muammolarga duch kelgan ota-onalar bir-biri bilan aloqa o'rnatmoqdalar.

Ota-onalar o'z farzandlarini tarbiyalashga harakat qilishadi, uning asabiylashuvidan, egosentrizmdan, ijtimoiy va aqliy infantilizmdan qochib, unga tegishli mashg'ulotlar, keyingi ish uchun kasbga yo'naltirish berishadi. Bu ota-onalarning pedagogik, psixologik, tibbiy bilimlarining mavjudligiga bog'liq, chunki bolaning moyilligini, uning nuqsoniga munosabatini, boshqalarning munosabatiga bo'lgan munosabatini aniqlash va baholash, unga ijtimoiy moslashishda yordam berish, o'zini o'zi anglashni maksimal darajaga ko'tarish uchun maxsus bilim kerak.

Nogiron bolalarni ham davlat ijtimoiy ta'minoti organlarida, ham nogironlar jamiyatida ishonchli maxsus ro'yxatdan o'tkazish mavjud emas. Bunday oilalarni tibbiyijtimoiy ta'minlash bilan bog'liq turli tashkilotlar faoliyatida muvofiqlashtirish yetarli emas. Tibbiy va ijtimoiy reabilitatsiya bilan bog'liq maqsadlar, vazifalar, imtiyozlar, qonunchilikni targ'ib qilish, barcha ijtimoiy ishlar bolalarga yo'naltirilgan bo'lib, oilalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib va oilaning tibbiy-ijtimoiy ishlarda ishtirok etishi ixtisoslashtirilgan davolanish bilan bir qatorda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Nogiron bolalarni tarbiyalayotgan oilalar bilan ishlashning muhim yo'nalishi - bu nogiron bolalarning ota-onalarining jamoat birlashmalarini yaratishdir. Bunday uyushmalarning mavjudligi, birinchi navbatda, ota-onalarda ular yolg'iz emasligiga ishonchni kuchaytiradi, ikkinchidan, yordam, tushunishga, bilim, tajriba, foydali ma'lumotlar bilan o'zaro boyitish; o'xshash "baxtsizlikdagi hamkasblar" bilan muloqot doirasini kengaytiradi.

Nogiron bolani tarbiyalayotgan oilaga yordam berishning eng samarali

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

usullaridan biri bu "ota-onalarning birlashmasi" sifatida o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi.

1. o'z farzandining ota-onasi tomonidan yetarlicha tasavvurni shakllantirish: "kasallik" tushunchasidan uzoqlashish va "rivojlanishning maxsus qonunlari" tushunchasiga o'tish muhimdir;

2. bolaning shaxsiy, ijodiy va ijtimoiy resurslarini maksimal darajada oshkor qilish uchun oilada qulay mikroiklimni shakllantirish; ota-onalar va

bilimlarning o'zaro munosabati va bir-birini to'ldirishini amalga oshiradigan muassasalar, tajribani boyitish bo'yicha sheriklik munosabatlarini shakllantirish;

3. ota-onalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi, ijtimoiy faoliyat va konstruktiv xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish.

4. Ota-onalarning vazifasi bolani tinchlantirish, uning tashvishlarini engillashtirish, oilada optimizm muhitini yaratishdir. Ushbu oilaga faqat ijtimoiy tomondan o'qituvchi yordam berishi mumkin.

Oilalar inklyuziv maktablarni tanlaydilar, shunda ularning farzandlari odatda rivojlanayotgan tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarini kengaytirishi hamda boshqa ota-onalar va o'qituvchilar bilan bog'lanish imkoniyatini yaratishi mumkin. Nogiron bolani tarbiyalashda oilaning sa'y-harakatlari uchun maktab o'qituvchilari tomonidan berilgan yuqori ijobiy baho oila va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Buning uchun, avvalo, hissiy aloqa, ishonch, hurmat va qabul, ota-onalarning ko'magi va ularning fikrlarini ko'rib chiqish kerak.

Oila bilan maslahat, profilaktika va tarbiyaviy ishlar hamkorlik g'oyasiga asoslanadi, uning ta'lim qobiliyatini oshiradi, ota-ona va bola o'rtasida uyg'un munosabatlarni o'rnatadi. Ushbu ishning maqsadi - ota-onalarning ta'lim jarayonida oilaning roliga bo'lgan psixologik munosabatlarini o'zgartirish; bola bilan munosabatlar uslubini o'zgartirish; oilaning pedagogik imkoniyatlaridan kengroq foydalanish. Bundan tashqari, ijtimoiy ish talabalar va ota-onalarni ularning huquqlari va majburiyatlari, qonunchilik hujjatlari bilan tanishtirishni, shuningdek Rossiyada va chet ellarda nogironlar bilan bog'liq jamoat va davlat tashkilotlari to'g'risida ma'lumot berishni o'z ichiga oladi.

Oila bilan ishlashning asosiy maqsadi - barcha oila a'zolarining (jismoniy, ijtimoiy, ma'naviy, axloqiy, intellektual) shaxsiy rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, har tomonlama ijtimoiy va psixologik yordam ko'rsatish, shuningdek, bola va uning atrofini turli xil omillarning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'siridan himoya qilish.

Biroq, inklyuziv ta'lim o'zi bilan olib keladigan barcha ijobiy holatlarga qaramay, uni tashkil qilishda bir qator muammolar mavjud. Inklyuziv amaliyotni

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

tashkil qilishning tartibga solinmagan va moliyaviy masalalari, malakali kadrlar etishmasligi bilan bir qatorda, nogiron bolalarni tarbiyalayotgan oilalarda va ularning tengdoshlari bilan rivojlanishning standart darajasiga ega bolalarni tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, ota-onalarni inklyuziya jarayoniga jalb qilish texnologiyalari hali ham mavjud emas.

Shunday qilib, nogiron bolalarni tarbiyalayotgan oilalar manzilli professional yordamga muhtoj. Inklyuziv ta'lim sharoitida ota-onalarda bolaning rivojlanishidagi qiyinchiliklarni va u bilan muloqotni yengishda faol hayotiy pozitsiyani shakllantirish ustida ishlash zarur. Ota-onalarning huquqiy, pedagogik vakolatlarini takomillashtirish; bolalarning sog'lig'ini yaxshilash uchun maktab va ota-onalarning birgalikdagi tadbirlarini tashkil etish; nogiron bolani tarbiyalayotgan oila va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni optimallashtirishga ko'maklashish. Faqatgina maktab va oila o'rtasidagi samarali o'zaro munosabatlar nogiron bolaning psixofizik va ijtimoiy holatini tiklashga, moddiy mustaqillikka va ijtimoiy moslashishga erishishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020-yil 30-sentabr.(<http://marifat.uz/marifat/ruknlar/rasmiy/4939.htm>)
2. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi. Lex.uz
3. BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi(UNCPRD) 2006-yil 13-dekabr
5. O'zbekiston Respublikasining 2020-2025-yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi.(<https://lex.uz/docs/-5044711>)

